

По-четверте, попри погіршення матеріального стану індивідів і примус використовувати адаптаційні повсякденні практики (економія на речах базового вжитку, намагання забезпечити себе харчами за рахунок роботи на присадибній ділянці, позики різного ґатунку), індивіди зверталися й до інноваційних практик (самостійне оволодіння професією, відвідування різноманітних курсів та тренінгів для вдосконалення робочих умінь, кредити для відкриття власної справи). Крім того, значного поширення набули альтруїстичні практики, пов'язані з волонтерською та благодійною діяльністю, спрямовані передусім на учасників бойових дій. Ще одним наслідком надзвичайних подій стала індивідуалізація прагнень і сподівань – посилення орієнтації на особливі потреби і суб'єктивно прийнятний стиль життя.

3.3. Вимушено переміщені науковці: ситуації та практики

За останні десятиліття в Україні двічі поставала проблема масового переміщення населення. Уперше – після техногенної аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році, коли з радіоактивно забруднених територій було вимушено переселено понад ста тисяч українців. Удруге – починаючи з 2014 року, коли після збройного конфлікту на Сході країни вже офіційно зареєстровано майже два мільйони вимушено переміщених осіб: тих, хто втратив житло, майно, а часто і джерело доходів. В Україні проводили дослідження проблем вимушено переміщених осіб як на замовлення міжнародних організацій, так і за рахунок вітчизняного фінансування. Зокрема, Інститут соціології Національної академії наук України провів дослідження серед працівників НАН України, які виїхали із зони проведення АТО або усім складом відповідних інститутів, або ж його більшістю і продовжили працювати в системі академії.

У Донецькій і Луганській областях було одинадцять дослідних організацій НАН України, і всі вони опинились на не підконтрольній українській владі території. Із них було переміщено десять. У Києві було розміщено п'ять, в яких зосереджено три чверті (73 %) переміщених працівників без урахування індивідуально працевлаштованих: Донецький фізико-технічний інститут ім. О. О. Галкіна, Інститут фізико-органічної хімії та вуглехімії ім. А. М. Литвиненка, Інститут економіки промисловості, Інститут економіко-правових досліджень

та Інститут проблем штучного інтелекту. Ще п'ять установ НАН України розміщено в п'яти поселеннях трьох областей, в яких налічується чверть (27 %) переміщених працівників без урахування індивідуально працевлаштованих: у містах Донецької області – в Костянтинівці (Донецький ботанічний сад), у Красноармійську (Донецький науковий центр) і Слов'янську (Інститут прикладної математики і механіки); у місті Дніпро (Інститут фізики гірничих процесів); у селищі міського типу Більмак Запорізької області (Український степовий природний заповідник). Якщо штатна чисельність наукових організацій на Сході України станом на 1 липня 2015 року становила 1650,7, то всього переміщено штатних одиниць з урахуванням працевлаштованих індивідуально в інших установах НАН України 572,2, або 34,7 % (індивідуально працевлаштувались 108 осіб). Не був переміщений на підконтрольні українській владі території Український науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут гірничої геології, геомеханіки і маркшейдерської справи у зв'язку зі спротивом керівництва інституту і небажанням більшості співробітників (зі 196 штатних одиниць інституту 23 науковці працевлаштувались індивідуально в системі академії). Не виключено, що окремі науковці переїхали до Росії і знайшли роботу у аналогічних або схожих науково-дослідних організаціях (вимушених переселенців до Росії також чимала кількість), проте таких даних на момент проведення обстеження не було.

Для виявлення ситуацій та практик вимушено переміщених наукових працівників академічних інститутів оптимальним методом збирання первинної соціологічної інформації є сфокусовані групові інтерв'ю (групові дискусії – або так звані фокус-групи). Цілком достатньо було провести три групові дискусії, зважаючи на досить високу однорідність респондентів – наукові працівники та керівники наукових підрозділів. Упродовж 11–13 листопада 2015 року проведено три фокус-групи, які було сформовано з працівників переміщених установ до Києва, де зосереджено три чверті усіх науковців, які переїхали до нових місць праці *. Кількість учасників групи становила

---

* Інститут соціології НАН України висловлює щире подяку керівництву переміщених інститутів за сприяння проведенню дослідження, а також їхнім працівникам за відповідальність і щирість під час групових дискусій, зокрема, Донецького фізико-технічного інституту ім. О. О. Галкіна НАН України, Інституту фізико-органічної хімії та вуглехімії ім. А. М. Литвиненка НАН України, Інституту економіко-правових досліджень НАН України, Інституту економіки промисловості НАН України.

9–10 респондентів (одна група – 10 осіб, дві групи – по 9 осіб). Усього в групових дискусіях брали участь 28 науковців. З них 25 працівників мають науковий ступінь – 11 докторів наук, 14 кандидатів наук, 3 працівники – без наукового ступеня; 17 працівників мають вчене звання – 7 професорів, 8 старших наукових співробітників, 2 доценти. За посадами склад учасників групових дискусій був таким: заступник директора з наукової роботи – 1; учений секретар – 1; керівник наукового підрозділу – 8; головний науковий співробітник – 2; провідний науковий співробітник – 1; старший науковий співробітник – 7; науковий співробітник – 2; молодший науковий співробітник – 2; провідний інженер/юрист тощо – 3; аспірант – 1. Тривалість групових дискусій становила 1 годину 30 хвилин – 1 годину 40 хвилин.

Зрозуміло, що основні проблемні ситуації і практики переселенців зосереджені у двох основних сферах життя: праця і повсякденність. Інститути залишилися без матеріально-технічного забезпечення досліджень, адже неможливо було вивезти наукові прилади, обладнання та витратні матеріали до них, оргтехніку, комп'ютери, наукові архіви, бібліотеку, доступ до необхідної періодичної літератури за спеціальністю, нарешті елементарні меблі. Тобто кваліфікація і компетентність, носіями яких і є науковці, фактично залишилися без засобів реалізації навіть за умови працевлаштування. Повсякденність, час поза роботою – це також суцільна проблема: де жити, де працювати або вчитися членам сім'ї, де лікуватися. Без перебільшення, це життєва катастрофа для двох мільйонів громадян, серед яких науковці становлять тисячні частки відсотка.

Переїхали без засобів праці

Працівники переміщених установ особистими зусиллями намагались вивезти найнеобхідніші матеріальні цінності для наукової роботи. Частково це вдавалось, частково – ні, навіть у межах однієї установи.

«Кое-что удалось вывезти, но весьма незначительную часть, затратив при этом 3,5 тысячи гривен своих денег» (науковець МІ).

«Прошлой осенью удалось вывезти из лаборатории часть химической посуды и реактивов к себе домой, где и стоят в коробках. Но если сейчас попытаться вывозить, то на контрольно-пропускных пунктах с той и с этой стороны подумают, что собираюсь изготавливать взрывчатку или наркотики...» (науковець МБ).

«Пыталісь вывезти оргтехнику, мебель, но ничего не получилось – забрали, все осталось в Донецке» (науковець ТО).

«...дехто намагався це зробити, але на прохідній з'явилися люди з автоматами Калашникова. Зараз співробітники, використовуючи зв'язки, бувають в інституті, вивозять зразки, архіви, але це не вирішує проблеми» (науковець ВК).

Отже, найскладніше і специфічне обладнання, габаритні установи та прилади неможливо було демонтувати і перевезти силами самих науковців. Потрібен спеціальний транспорт, великі фінансові витрати, але й це не головне. Влада «ДНР» і «ЛНР» уже розглядала майно на своїй території як власність відповідних держав. Особистими зусиллями вдалося перевезти на підконтрольну українській владі територію лише невелику частку наукового майна (за оцінками учасників групових дискусій, лише декілька відсотків від потреб).

«Там остался спектрометр, очень ценный, стоимостью более 500 тысяч евро» (науковець МІ).

«...мы понимали, что не перевезем сюда ни тяжелые печи, ни муфельные печи, ни спектрометры, ни ЯМР спектрометры» (науковець ТГ).

Науковці з розумінням ставились до можливих проблем, пов'язаних із переміщенням, проте мали й певні сподівання.

«Когда мы переезжали сюда, то конечно никто не рассчитывал, что нам здесь предоставят жилье, но на то, что будут предоставлены нормальные условия для работы, мы все-таки надеялись» (науковець ВА).

Можливості допомоги з боку Президії НАН України, окремих академічних установ з самого початку були обмежені, й уже не встановити, чи ефективно використовувалися наявні. Як відбувалось початкове облаштування переміщених установ, можна продемонструвати на одному характерному прикладі. Інститут отримав перше приміщення з двох суміжних кімнат. У кімнатах не було нічого – ні столів, ні стільців, ні світильників, також не було входних дверей до цього приміщення. Питання вирішували традиційним способом – дирекція та провідні спеціалісти зібрали власні гроші, за готівку придбали необхідне. В одній київській академічній установі вдалося отримати шість досить зношених стільців, які були змушені взяти на баланс інституту. Тепер на 12 працівників у цих кімнатах є столи, стільці та доступ у порядку живої черги до одного комп'ютера. В опалювальний сезон у кімнатах дуже холодно, довелося знову власним коштом купувати обігрівачі. При цьому самі співробітники академії

перебували в скрутній фінансовій ситуації: необхідно орендувати житло, купувати багато побутових речей.

Керівники і працівники окремих установ, користуючись усталеними діловими зв'язками з вітчизняними бізнесовими структурами, умовили деяких спонсорувати ремонт приміщень, наданих їм Національною академією наук України. Однак після ремонту приміщень постала наступна проблема – придбання необхідної оргтехніки та меблів, які заборонено купувати за бюджетні кошти. В умовах отримання деяких грантів також прописано, що витрати на оргтехніку та витратні матеріали не передбачені. Утворилося замкнене коло: кошти є, але купити потрібне неможливо.

«При первичном перемещении вопрос об организации рабочего места никак не был решен. Да, сейчас у нас есть помещение, где заканчиваем ремонт. Опять-таки, спасибо спонсорам, которых мы нашли самостоятельно. Академия палец о палец не ударила, чтобы в этом помочь, единственное – подписали документы о том, что согласовали эти помещения. То, что предлагалось до этого, было неремонтопригодным. Бросили по принципу: выживайте, как хотите» (науковець ЮС).

Лише поступово вдавалося відновлювати наукову роботу, не зважаючи на те, що інститути не завжди розміщувалися компактно, в одній будівлі, а іноді навіть у різних містах країни. Тим не менш розпочалися дослідження, наукові експерименти здійснювалися на обладнанні київських академічних інститутів, продовжилося виконання роботи за отриманими міжнародними грантами. Звісно, складність вирішення питань матеріально-технічного забезпечення залежить від профілю переміщених академічних установ. Наприклад, якщо для інститутів у галузі економіки потрібні комп'ютери та інша оргтехніка, бази даних, доступ до наукової літератури, то для установ фізико-технічного, хімічного профілю додається специфічне обладнання – дорогі прилади, унікальні установки, а також витратні матеріали для наукових експериментів. Крім того, правове регулювання наукової роботи не призначалося для надзвичайних ситуацій, у значній кількості випадків воно не дозволяло діяти так, як цього вимагали екстраординарні обставини.

«Оргтехника очень большой момент, возможности купить официально нет в связи с соответствующим постановлением правительства» (науковець ВА).

«Должны быть заказы государства. Будут гранты – будут деньги, мы сами купим реактивы, мелкое оборудование. А крупное оборудование – это уже государственный вопрос» (науковець МІ).

«Для того, щоб працювати плідно, на високому рівні світової науки, потрібні сучасні прилади, які коштують дуже дорого, а також хімічні реактиви, що стоять також немалі гроші. Все це залишились у Донецьку» (науковець ВК).

«Хотя бы несколько ключевых приборов государство могло бы нам обеспечить. И спектрометр, широкий доступ к ЯМР спектрометру» (науковець ТГ).

«При попытке подать заявку на международный грант есть требование: огласите ваш баланс – какие у вас есть лаборатории, приборы, кадры. Кадры еще можно показать, а вот лаборатории, приборы – нет. Без этого никто и грант не будет давать» (науковець ММ).

«Материально-техническое обеспечение придется долго восстанавливать в условиях отсутствия финансирования – 65-я постанова, которая гласит, что государственным предприятиям ничего нельзя покупать, только на зарплату. Все – замкнутый круг» (науковець ІВ).

Науковці добре розуміють, що матеріально-технічне забезпечення доведеться відновлювати поступово, в основному розраховуючи на власні сили. Тут вони вбачають два шляхи вирішення питань матеріально-технічного забезпечення:

- основний шлях – здобуття грантів, як внутрішньодержавних, так і міжнародних, за рахунок яких оснаститися оргтехнікою, порівняно недорогим обладнанням тощо;
- допомога держави у постачанні специфічного обладнання, ключових приборів, які дорого коштують.

Питання відновлення, а фактично створення заново матеріально-технічної бази переміщених академічних інститутів наразі є ускладненими, особливо в умовах безкомпромісної дії Постанови Кабінету Міністрів України «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету». Науковці вважають за доцільне, щоб Кабінет Міністрів України зробив виняток для НАН України (всього десять інститутів) і дозволив їм купувати необхідне обладнання у межах наявного фінансування, у тому числі від грантових надходжень.

«Мы хотели бы, чтобы вопрос с оргтехникой был решен. Есть деньги по грантам, по темам, чтобы сотрудники могли купить техники столько, сколько нужно. В виде исключения для нас, для переселенцев. Не решим эту проблему – нельзя эффективно работать. Большой проблемы нет, нужно получить соответствующее решение Кабинета Министров» (науковець ВА).

Президія Національної академії наук України, на думку деяких учасників групових дискусій, могла би організаційно допомогти від-

новленню матеріально-технічного забезпечення переміщених установ, сприяючи отриманню міжнародних грантів.

«Чем в этом контексте может помочь Академия, так это “Горизонт-2020”. Там одному институту априори невозможно получить грант. Для этого должны быть соисполнители за рубежом, вот здесь Академия может и помочь. Академия, сотрудничая с химиками, физиками за рубежом, может соединить вас вместе. А выделить денег она не может, т. к. ей самой не дают. Оплачивать и покупать какое-то сверхдорогое оборудование она тоже не может. А вот эти вопросы за счет грантов, мы можем решать» (науковець ІВ).

Цілеспрямовані та настійливі організаційні зусилля Президії НАН України, на думку окремих учасників групових дискусій, допомогли б розв'язати проблему недостатності матеріально-технічних засобів досліджень і експериментів. Проте не компенсували б її повністю. Річ у тім, що у приміщеннях академічних інститутів у Донецьку та Луганську залишилось специфічне технологічне обладнання, унікальні для всього пострадянського простору преси високого тиску. Для низки наукових експериментальних досліджень потрібні це обладнання та відповідні вимірювання. Отже, необхідна як взаємодія з працівниками інституту, які там залишились, так і поїздки науковців до цього інституту. І до цього часу такі поїздки відбуваються, але з обов'язковим оформленням працівниками відпустки за власний рахунок або частки календарної відпустки. Ніхто з науковців не розраховує на офіційні відрядження до тієї зони, але й виконувати виробничо-наукові завдання під час вимушеної відпустки за власний рахунок в умовах скрутної фінансової ситуації є занадто обтяжливим.

Основний науковий склад, ядро наукового потенціалу академічних установ Донбасу, за оцінками учасників групових дискусій, переїхали до підконтрольних українській владі територій. Окремі представники наукових установ, вказуючи на зміну співвідношення наукового та науково-допоміжного персоналу, зазначали, що вони вже адаптуються до таких умов.

Під час групових дискусій порушувалось питання щодо можливих проблем з фінансуванням у наступних роках, а також стосовно виконання обіцянок, що містяться у Постанові Президії НАН України «Про стан та проблеми переміщених із Донбасу наукових установ НАН України».

«Что хотелось на будущее. В последнем постановлении Президиума, где обсуждался вопрос переселенцев, записана материальная поддержка в виде надбавок, премий и т. д. Но, учитывая сложности с финансированием, мы до конца года как-то доживем более-менее, а сначала года начнутся проблемы и нас забудут. Хотелось, чтобы были какие-то официальные гарантии. Судьба наша сегодня такова, здесь если урезать то финансирование, что идет на зарплаты, то мы здесь не выживем» (науковець ВА).

Учасники групових дискусій порушували проблему можливого відтоку кадрів, особливо молоді, якщо не буде вирішене питання житла.

«Если не будет решен вопрос с жильем, то люди будут просто-напросто вынуждены то ли вернуться назад, то ли уехать за границу. [...] Если этот вопрос не будет решен в ближайшее время, то процесс уже может быть необратимым и совсем не в ту сторону, как это все мы хотели бы видеть» (науковець АВ).

Деякі науковці вважають за доцільне зробити виняток для аспірантів очної форми навчання в переміщених установах НАН України і надати їм право вільного працевлаштування після аспірантури.

«Проблемы очных аспирантов – нужно жить в Киеве, платить за публикации, конференции. И основное – трудоустройство аспирантов, которые должны устроиться либо в институте, либо в другой бюджетной организации, иначе придется возвращать деньги. Право свободного трудоустройства, к сожалению, не предусмотрено для таких аспирантов» (науковець ВМ).

Радикально порушено було комунікацію із зарубіжними колегами, і з'явилася потреба відновити безплатний доступ до закордонних видань. У науці неможливо встановити своє місце і визначити свій рівень без знання того, що робиться у сфері обраної спеціалізації та обраного напрямку досліджень.

«Еще одна проблема – ограниченный доступ к исследованиям за рубежом. Если у нас в Донецке была библиотека, получали иностранные журналы и был открыт доступ к определенным базам данных на английском языке, англоязычной и другой литературе, то сейчас у нас такой возможности нет. [...] Почему я, работая в рамках Академии наук, не могу получить доступ к этим источникам бесплатно. Те журналы, которые признаны в мировой науке, доступ к одной статье стоит 30–50 фунтов стерлингов. А статей достаточно много, которые нас интересуют. Мы не можем конкурировать с теми институтами, у которых есть этот доступ» (науковець МЮ).

Не буде перебільшенням сказати, що до Києва переїхав виключно науковий потенціал, який має вкрай обмежені ресурси і засоби своєї реалізації, який намагається шукати їх самостійно, виказуючи тим самим свою доброякісність і волю. Така ситуація підживлює й деякі ілюзії щодо нормалізації стану справ: один з учасників дискусії розглядав можливість працювати на обладнанні, що залишилося в Донецьку, – хай би виділяли гроші на відрядження. Втім, чому б і не спробувати.

Житло втрачене й недоступне

Для пересічних громадян квартирна проблема й у нормальні часи вирішувалася з великими труднощами, а у екстраординарні набуває вирішального для подальшого життя значення. На підконтрольній Україні території житло можна було б купити, але на Донбасі його хоча і можливо, але вкрай важко продати без відчутних втрат у вартості, а відповідних заощаджень жоден науковець не має. І тому для них вихід із ситуації обіцяє суто негативні наслідки: хоч би який вибір зробити, стає тільки гірше. Якщо залишатися при власній квартирі, то втрачається робота, перспективи повернення до якої тоді, коли економіка й побут мілітаризований, вельми сумнівні, і треба шукати інші джерела доходу. Якщо переїжджати і займатися дослідженнями, то, принаймні спочатку, відбувається недобровільна відмова від майже усіх так званих практик домашності, звичних, роками сформованих способів проведення позаробочого часу у колі сім'ї, родичів, колег, сусідів, для яких просто немає простору і місця.

«Как только люди узнали, что Академия наук не предоставляет никакой возможности для жилья, люди сразу вообще отказались выезжать куда-либо. Хотя и проукраинские, и против ДНР. И их нельзя осуждать» (науковець ТГ).

Приймаючи рішення щодо переїзду, зважували усі складові: можливість вирішення житлового питання, питання працевлаштування членів родини і можливий розмір зарплати, вартість оренди житла. Чимало сімей були вимушені розділитись: хтось із подружжя переїжджав разом з академічною роботою, а другий переїхав до іншого поселення або залишився на Донбасі.

«Мне предоставили только койко-место в общежитии. Супруга осталась на той территории. Поскольку в общежитии только койко-место, мы не можем быть вместе. Снимают квартиру не позволяет зарплата» (науковець БЮ).

У працівників академічних установ, переміщених до Києва, на сьогодні складалась така ситуація з житлом:

- мають ліжко-місце в гуртожитку НАН України;
- мають кімнату в гуртожитку іншої установи (за місцем роботи члена родини);
- родина орендує житло в Києві чи приміській зоні;
- дві родини (або по двоє – троє однаків) орендують житло в Києві чи приміській зоні;
- окремі науковці мешкають в готелі НАН України;
- дехто тимчасово мешкає у родичів;
- окремі працівники придбали житло в приміській зоні (після продажу квартири, що залишилась на непідконтрольній території).

Переважає більшість переселенців у Києві все ж таки орендує житло. Можна припускати, що приблизно така сама ситуація склалась в інших населених пунктах, куди були переміщені установи Національної академії наук України. У Києві вартість оренди житла лежить у широкому діапазоні, але навіть найдешевший сегмент оренди окремого житла є занадто дорогим для працівників академічних установ, враховуючи розмір їхньої зарплати. Нижче вказані типові ситуації для доктора наук, професора, з відповідною посадою та зарплатою.

«Жилье дорогое, почти всю зарплату приходится отдавать за аренду» (науковець МІ).

«В Киеве может жить человек, который получает и зарплату и пенсию» (науковець ВЛ).

«Мы здесь чувствуем себя как в резервации. Вопрос: зачем нам предложили переехать? Последнее 205 постановление (Президії НАН України. – С. О., С. С.), оно было 23 сентября, о том, что обеспечить условиями проживания достаточными для жизни. К сожалению, этого не случилось» (науковець ТК).

Переважає більшість учасників групових дискусій зазначала, що найбільш гостро житлове питання постає перед молоддю, особливо перед тими, хто вже має сім'ю. Оскільки зарплати у молодих науковців невеликі, то орендувати житло практично неможливо.

«Хочу обратить внимание на то, что молодежи особенно трудно, [...] ее надо удержать, чтобы институт мог развиваться, без молодежи, аспирантов все это будет нехорошо. Для молодежи, кроме одного человека, не выделили ничего, ни одной комнаты в общежитии. Это просто безобразия, в многомиллионном Киеве для нескольких сотен сотрудников ничего не выделили, это я считаю ну просто позор какой-то для Академии наук. В нашем институте есть люди, которые пересе-

лились с семьями, у нас есть родители и дети, и они не могут получать зарплату на порядок выше, и семейным можно было бы выделить комнату» (науковець ТГ).

«Наверное, старшее поколение уже жить в общежитии не будет по разным причинам. А молодежь, учитывая, что у них не такие высокие зарплаты, могли бы жить в общежитиях (у нас несколько человек живет в общежитии). Для переехавших обеспечение мест в общежитии должно стать приоритетным» (науковець ВА).

«Я думаю, что если 2-3 года пройдет, а жилищный вопрос не решится, то мы потеряем молодежь (молодой сотрудник не сможет снимать квартиру). [...] Нужно подойти с государственной точки зрения, иначе мы просто потеряем молодежь» (науковець ТО).

Учасники групових дискусій висловлювались про те, що переселенцям треба поліпшувати житлові умови, враховуючи часову перспективу повернення на попереднє місце проживання.

«Идет война, и мы не скоро вернемся, если вернемся вообще» (науковець ТГ).

Називали різні можливі шляхи поліпшення своїх житлових умов, у тому числі й ті, які й на сьогодні не вдалося реалізувати. Один із можливих шляхів – це гуртожитки, але такий шлях радше для певних категорій працівників переміщених установ (молодь, одинаки). До того ж були спроби йти саме цим шляхом, але він надто обмежений, тому виникла ідея стосовно санаторіїв, яка також залишилась нереалізованою.

«Обращался к нашему профсоюзному лидеру Широкову А. И. Он сразу отбросил общежития, там ничего невозможно найти. Политика была – люди ехали со всей Украины, селили в общежития как аспирантов, потом заканчивали аспирантуру, защищались и продолжали оставаться в общежитии, поскольку денег на покупку квартиры не было. Поэтому там все забыто на много лет вперед. Предложил: в Академии наук есть санатории, которые находятся в непосредственной собственности – Феофания и Ворзель. Подготовил документ, что просим предоставить для нуждающихся комнаты в санатории. Широков А. И. носил его в Президиум. Чем это завершилось – в Президиуме сказали, что сейчас банкротят эти учреждения. Поэтому непонятно, кто собственник» (науковець АМ).

Хоча ідея санаторіїв знаходила підтримку в інших респондентів.

«Если бы выделили эти санатории, то можно было бы найти спонсоров, в том числе зарубежных, и претендовать на гуманитарную помощь – часто так делается» (науковець ВК).

Мова йшла ще про один можливий варіант вирішення житлового питання вимушених переселенців із установ НАН України, який також не вдалося реалізувати – отримання земельної ділянки й облаштування житла там.

«Председатель организации “Ассоциация ученых – внутренне перемещенных лиц” обращался к Патону (Президент НАН Украины. – С. О., С. С.), Патон разрешил выделить земли в Ворзеле, разрешили уже раздать там участки. Всё это оформили и подписали во всех инстанциях, но Яценюк (премьер-министр на час проведения сфокусованных интервью. – С. О., С. С.) все это запретил, сказал, что слишком жирно это будет. И на этом все завершилось. Вторая программа – в Киевской облдминистрации точно так же сказали: конфликт интересов, почему это им можно, а другим нельзя» (науковець ІВ).

«Хороший же был вариант с Ворзелем, [...] выделяется участок 6–12 соток. Можно было купить домик за 5 тысяч у. е., подсоединяются коммуникации, можно жить, прописываться. Но Яценюк запретил» (науковець ВК).

«Конфликт интересов, почему нам выделяется земля, а другим нет. Стоят в очереди, хотят что-то улучшить, а им не выделяется» (науковець ІВ).

Учасники групових дискусій називали й інші шляхи вирішення проблеми з житлом:

- пільгові іпотечні кредити;
- залучення до програми соціального житла / створення нової програми соціального житла;
- надати службове житло в тимчасове використання, у тому числі з можливістю викупу.

«Многие готовы, особенно молодые люди, имеют беспроцентный кредит или за разумные проценты, чтобы здесь купить жилье. Об этом говорилось много, но ничего не делается. Мы пишем письма в разные инстанции. Хотелось бы, чтобы это шло от Академии наук, а не от физических лиц, скорее бы обратили внимание» (науковець ВА).

«Еще существует путь – государственный льготный кредит или внедрение в программу социального жилья. Какие-то небольшие накопления есть, и если бы была программа социального жилья, малогабаритного какого-то» (науковець ТГ).

«В Академии есть земля, например, Академгородок, можно было выделить землю с условием передачи части квартир для Академии – для переселенцев» (науковець ОС).

Що ж говорити про «квартирне питання», коли під час дискусії дехто нагадував про проблеми з медичним обслуговуванням і був зовсім непоінформований про можливості медичного обслуговування науковців у поліклініці та лікарні для вчених. Інакше кажучи, іноді

навіть проста інформація не була доведена до людей, які не з власної волі опинилися у незвичних і вкрай некомфортних обставинах.

Отже, переміщені з Донбасу установи Національної академії наук України і частина їхніх науковців, які наважилися на переїзд, перебувають у перехідному (лімінальному) стані. Треба відновлювати матеріально-технічну та інформаційну базу досліджень, яка майже вся залишилася по той бік розмежування військ за Мінськими угодами 2014 року. З огляду на стан економіки і фінансів в Україні, а також враховуючи низькі можливості ініціативного регулювання такого процесу Академією наук, перспективи такого відновлення видаються вельми невизначеними. Фактично зупинений і процес відтворення наукових кадрів у цих академічних інститутах, адже бракує обладнання для досліджень і експериментів, немає на чому навчати аспірантів. Тобто уражене не тільки сьогодення, а й майбутнє окремих напрямів науки в Україні і тих, хто наважиться обрати їх своєю спеціалізацією.

На неможливість належним чином використовувати свої знання, здібності та уміння у професійній діяльності накладається й радикально збурена повсякденність, що проявляється у вимушеному відлученні від «практик домашності». Відсутність житла або тимчасове житло, втрата простих речей, що завжди були під рукою й знаходились за потребою, а з ними й деяких звичок, наочно демонструють екстраординарність поточної життєвої ситуації. Частина сімей взагалі розділена: батьки, чоловік і жінка або живуть у де-факто, але не де-юре з погляду центральної влади різних країн (Україна, «ДНР», «ЛНР»), або у різних населених пунктах; порушені чуттєві, тактильні контакти, що так важливі для надання життю смислу і значення. А розірвана, локально складчаста повсякденність, що з різних, почасти важливих причин не віщує скорого виправлення й зшивки, зумовлює стабільність лише негативно забарвлених емоційних станів.

3.4. Жінки у надзвичайних умовах: «жіночі сотні» на Майдані та «невидимий батальйон» на Донбасі

Успішне впровадження і регулювання гендерних відносин у суспільстві передбачає утвердження цінності гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і різних його інституціях зокрема. Це, насамперед, недопущення гендерної дискримінації, забезпечення